

## ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ПОЗААУДИТОРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

*Обґрунтовано важливість виховання студентів відповідно до сучасних реалій, встановлено, що дієвим засобом реалізації виховної роботи є позааудиторна діяльність; на основі аналізу наукових джерел розкрито різні підходи до трактування сутності позааудиторної діяльності у вищому навчальному закладі, охарактеризовано її зміст та основні напрями роботи, доведено доцільність побудови її на засадах педагогічного планування.*

**Ключові слова:** навчально-виховний процес, позааудиторна діяльність, напрями виховної роботи, студенти, вищі навчальні заклади, педагогічне планування.

Трансформаційні перетворення, що мають місце в українському суспільстві, активізують увагу до проблеми виховання особистості, якій притаманні відкритість у відносинах з іншими людьми, здатність вибудовувати міжособистісну взаємодію на гуманістичних засадах, уміння запобігати і конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, дотримуючись визнаних у суспільстві соціальних норм і цінностей.

Вагома роль у сприянні становленню такої особистості належить освіті, зокрема вищій, на яку покладається завдання, поряд із фаховою підготовкою, забезпечити формування у студентів системних уявлень про навколишній світ, сприяти визначенню ними адекватних ціннісних орієнтирів та здатності керуватися ними у власній життєдіяльності та взаємодії з іншими людьми. Адже новітній час вимагає від людини, якщо та прагне бути успішною завдяки реальній вищій освіті, «тотальної ревізії у своїй особистості як набутих раніше знань і вмінь, так і соціального досвіду, певних життєвих цінностей і пріоритетів та своєчасних змін у їхньому змісті, які були б адекватними вимогам життєвих ситуацій, у контексті яких вона перебуває» [10, с. 6].

Вагомими ресурсами для цього володіє позааудиторна діяльність, яка є складовою загальної системи виховної роботи вищого навчального закладу і перед якою висувається завдання формування морально-духовних якостей особистості студента на основі загальнолюдських цінностей, соціально орієнтованої та емоційно-вольової сфер розвитку майбутніх фахівців, розвиток здібностей та інтересів майбутніх педагогів з урахуванням їхніх можливостей, бажань, а також соціальних вимог. Тут створюються сприятливі передумови для залучення студентів до суспільних цінностей у галузі науки, культури, мистецтва, виховується стійка життєва позиція, що відповідає демократичній перебудові суспільства.

Питання виховання студентської молоді досліджуються І. Бехом, О. Глузманом, М. Євтухом, І. Зязюном, І. Підкасистим, Г. Шевченко. Особливий інтерес для вивчення системи позааудиторної виховної роботи становлять праці Р. Абдулова, Г. Андрєєвої, М. Байнової, О. Винославської, Н. Волкової, М. Кибардіної, Л. Кондрашової, Т. Куриленко, З. Курлянд, Л. Марисової, Г. Овчаренко, В. Петровича, А. Ржевської та інших науковців, які наголошують на важливості використання цієї складової загального навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах з метою виховання у студентів соціально важливих особистісних якостей і властивостей.

Водночас деякі автори (Л. Заремба, В. Кутєв та інші) обмежують позааудиторну роботу переважно пізнавальною діяльністю, розвитком інтелекту студентів, розглядають її як логічне продовження процесу навчання.

Це зумовлює необхідність визначення сутності позааудиторної діяльності, виявлення її можливостей у вихованні студентів відповідно до сучасних вимог.

*Мета статті* — на основі теоретичного аналізу наукових джерел розкрити сутність позааудиторної діяльності у вищих навчальних закладах.

У працях сучасних науковців, які досліджують питання виховання студентів, вживаються два терміни для позначення засобів реалізації цього процесу за час, що безпосередньо не стосується аудиторних занять, — «позааудиторна робота» та «позааудиторна діяльність», не існує й однозначного погляду на тлумачення їхньої сутності.

Так, З. Курлянд розглядає позааудиторну роботу як процес, в якому домінує елемент самореалізації, що дає змогу гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування особистості студента і створює додаткові умови для реалізації їхнього внутрішнього потенціалу [8].

У науковій літературі відомий підхід, згідно з яким позааудиторна діяльність студентів розглядається як сукупність форм виховної роботи, що містить різноманітні можливості для їхнього самовираження, самоствердження й самопізнання, розвитку творчих схильностей і здібностей кожного студента, засвоєння та відтворення ним системи цінностей, норм, зразків поведінки, притаманних соціуму, забезпечує збагачення їхнього інтелектуально-творчого та культурного потенціалу [9].

Отже, у наведених визначеннях акцентується не на сутності позааудиторної діяльності чи роботи, а на їхніх можливостях щодо вирішення завдань, пов'язаних із вихованням студентів, створенням умов для оволодіння ними певними якостями і властивостями.

Більш конкретний підхід до характеристики позааудиторної діяльності знаходимо у М. Байнової, яка розглядає її як комплексну ді-

яльність, спрямовану на розвиток особистості, активізацію творчих навичок, виховання соціальних якостей та залучення студентів до науково-дослідної роботи, й наголошує, що визначальною рисою цієї діяльності є те, що вона проводиться поза розкладом навчальних занять і вміщує різні заходи навчального та виховного характеру [2].

Згідно з поглядами Р. Абдулова, під позааудиторною роботою розуміють систему «виховних заходів, яка є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу і здійснюється з метою створення умов для інтелектуального та духовного розвитку студентів, їхньої самореалізації» [1, с. 8]. Ця робота спрямовується на розвиток різноманітних інтересів і здібностей студентів, сприяє прищепленню їм навичок трудової та суспільної діяльності, вихованню самостійності та відповідальності, потреби у знаннях, уміннях, формуванню інтересу до науки, техніки, мистецтва, літератури, організації розумового дозвілля та відпочинку, зміцненню здоров'я молоді.

Грунтуючись на таких ідеях, Р. Абдулов формулює концептуальні ідеї реалізації позааудиторної роботи:

- виховна робота функціонує як відносно цілісна соціально-педагогічна система з усіма притаманними їй властивостями;
- зміст позааудиторної виховної роботи у ВНЗ має відповідати сучасному соціокультурному розвитку суспільства та регіональним, етнічним, соціокультурним і виробничим особливостям;
- результативність позааудиторної виховної роботи залежить від уміння її організаторів розробляти і використовувати модель системи її реалізації [1, с. 3].

Найважливішу роль в організації позааудиторної виховної роботи, на думку дослідника, відіграє створення організаційно-педагогічних умов, орієнтованих на сприяння досягненню необхідної результативності. Серед організаційних умов названо такі, як: розвиток матеріально-технічної бази виховного процесу, необхідної для забезпечення якісної роботи зі студентами; забезпечення виховного процесу педагогічними кадрами, підготовленими до здійснення виховної роботи; удосконалення системи управління виховною роботою; формування традицій ВНЗ; організація студентського самоврядування з метою формування у студентів навичок організації самостійної життєдіяльності. Педагогічними умовами успішної організації виховної роботи зі студентами визначено: оновлення змісту виховної роботи у ВНЗ; науково-методичне забезпечення позааудиторної виховної роботи; створення сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі ВНЗ; особистісно орієнтований підхід до виховної роботи зі студентами; посилення уваги до діяльності студентської групи як основного середовища діяльності студентів та основи міжособистісних відносин [1, с. 9].

За своєю сутністю позааудиторна діяльність може бути схарактеризована як організована сукупність узгоджених між собою виховних практик, спрямованих на досягнення головної мети сучасної вищої школи — формування фахівця як високоморальної людини, професіонала та громадянина, діалогічної та відповідальної особистості [4, с. 102].

На думку Г. Овчаренко, позааудиторна діяльність має реалізуватися за такими напрямками, як: науково-дослідницький, суспільно-політичний, художньо-естетичний, трудовий, історико-культурний та етнографічний, фізкультурно-спортивний, організаційно-управлінський. Змістове наповнення означених напрямів, вважає дослідниця, повною мірою відповідає специфіці та змісту соціалізації студентської молоді [7].

Розробляючи умови оптимізації позааудиторної діяльності, М. Кибардіна до найефективніших відносить:

- створення виховного середовища (комплекс суб'єктів та об'єктів, які оточують студентів і позитивно позначаються на їхньому моральному розвитку та вихованні: співробітництво-співтворчість педагогів, створення колективу кожної групи в колективі коледжу, зміцнення міжгрупових зв'язків, міжгрупової взаємодії і взаємозбагачення, залучення студентів до участі в творчих колективах, ситуаціях вільного міжособистісного спілкування, розвиток традицій коледжу, організація подієвого та інформаційного оточення);
- залучення студентів до виховної діяльності (урахування потреб, інтересів, нахилів студентів, що проявляється в колективному плануванні виховної справи чи заходу; наповнення позанавчальної діяльності аксіологічним змістом; використання виховного потенціалу соціально-культурної діяльності під час організації позанавчальної творчої роботи; спрямованість позанавчальної діяльності на розвиток суб'єктної позиції студента; застосування засобів стимулювання ціннісних емоцій на основі індивідуалізації і диференціації виховних впливів у позанавчальній роботі);
- використання синтезу педагогічних засобів та емоційних стимулів (ігрові методи різного змісту і спрямованості) [5, с. 50-59].

Сучасна молодь функціонує у надзвичайно складному й динамічному соціумі, який постає перед людиною у формі різноманітних за суспільно значущою спрямованістю соціально-моральних завдань, що мають бути більш чи менш успішно вирішені кожним членом суспільства. Одним із вагомих чинників вирішення цих завдань є позааудиторна виховна робота, яка має забезпечити:

- формування особистості студента, здатного успішно виконувати функції громадянина держави;

- формування особистості студента, який володіє нормами моралі свого народу, його національними традиціями і навчання його використовувати їх у своїй практичній діяльності;
- формування особистості студента, відкритого новому досвіду, толерантного до ситуації неоднозначності, здатного вирішувати складні життєві колізії;
- формування соціально активної особистості студента, який готується до виконання у суспільстві активної життєвої позиції [3, с. 64].

Відповідно до поглядів Н. Ольхової, сьогодні необхідно створити умови для розвитку студентської молоді, надати їй допомогу у самовихованні, самовизначенні, оволодінні широким полем життєвого досвіду. Вагомі можливості для цього дослідниця вбачає у позааудиторній виховній роботі, яка має орієнтуватися на:

- затвердження відносин співробітництва студентів і викладачів у педагогічному процесі;
- розвиток студентського самоврядування, інститутів колективної молодіжної самореалізації, використання можливостей додаткової освіти, факультативів освіти, факультативів громадських професій;
- створення міжвишівських центрів розвитку позанавчальної діяльності студентів;
- розвиток дозвіллевої клубної діяльності як особливої сфери життєдіяльності студентів і функціонування молодіжної субкультури;
- розвиток і вдосконалення служб соціально-психологічної допомоги молоді [7, с. 64].

Отже, позааудиторна діяльність володіє вагомими потенційними можливостями щодо вирішення різноманітних виховних завдань.

На сьогодні одним із вирішальних аспектів удосконалення організації системи позааудиторної виховної діяльності у вищому навчальному закладі є педагогічне планування, яке дає змогу узгодити мету навчально-виховного процесу з потребами та інтересами самого студента й забезпечує вихід на заздалегідь прогнозований позитивний результат виховної роботи. Під час планування та організації виховного процесу важливо:

- враховувати, що формування і розвиток особистості відбувається на основі та в процесі її діяльності, спілкування з оточуючими;
- забезпечувати співвіднесення зовнішніх впливів з індивідуальними особливостями особистості.

Планування дає змогу чітко, продумано організувати життєдіяльність колективу як усього закладу, так і колективу окремої студентської групи, залучаючи до позааудиторної діяльності кожного

студента. Розроблений план — це не просто формальний документ, а важлива й необхідна передумова ефективності виховного процесу, він окреслює орієнтири діяльності, її зміст і обсяг, допомагає діяти відповідно до задуму.

Плануючи позааудиторну виховну роботу, важливо враховувати характер і тенденції взаємодії академічних груп. Адже, як справедливо відзначає М. Кабардіна, недопущення «корпоративного духу однієї групи стосовно іншої згуртовує студентський колектив. Розвиток корпоративного духу, навпаки, спричинює виникнення регресивних тенденцій у студентській групі, яка поступово стає конфліктною й неорганізованою» [5, с. 74]. Отже, ефективність внутрішньогрупових зв'язків сприяє розвитку зовнішніх.

Урахуванню цього положення сприяє поступове просування від планування та організації виховної роботи в академічних групах до інтеграції їхніх учасників в інших видах позааудиторної діяльності, у тому числі й на міжгруповому рівні, рівні факультетів та міжфакультетському рівні, на рівні вищого навчального закладу. Ефективність такого планування зумовлена тим, що у міру переходу студентів з одного рівня на інший розширюється коло їхнього спілкування та міжособистісних відносин, що створює сприятливі умови для ціннісного обміну, перевірки доцільності набутих знань і вмій діяти відповідно до моральних та соціальних норм і цінностей.

Проведений нами теоретичний аналіз наукових джерел дає змогу визначити позааудиторну діяльність як систему взаємопов'язаних діяльностей суб'єктів освітнього процесу, що є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, здійснюється поза розкладом навчальних занять з метою створення умов для особистісного розвитку студентів та їхньої самореалізації.

Незважаючи на тісний зв'язок з аудиторною роботою, позааудиторна робота має свої відмінності:

- добровільність участі в ній студентів;
- невимушеність характеру позааудиторних заходів;
- відсутність чіткого контролю у вигляді оцінок;
- створення сприятливих можливостей для прояву самостійності студентів, їхньої ініціативності та творчості.

Посиленню ефективності позааудиторної діяльності, досягнення бажаних цілей сприяє запровадження педагогічного планування виховної роботи не лише на певний термін часу, а й відповідно до конкретного організаційного рівня студентського загалу.

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні реального стану організації та проведення позааудиторної діяльності зі студентами вищих навчальних закладів як засобу виховання у них певних моральних якостей.

## Література

1. Абдулов Р.М. Організація позааудиторної виховної роботи зі студентами вищих навчальних закладів недержавної форми власності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Р.М. Абдулов — Луганськ, 2004. — 22 с.
2. Байнова М. С. Внеаудиторная работа со студентами специальности «Государственное и муниципальное управление» на примере научного студенческого кружка / М. С. Байнова // Государственное управление. Электронный вестник. — Выпуск № 25. — Декабрь 2010. — С. 1-7.
3. Братусь Б. С. Аномалия личности / Б. С. Братусь. — М. : Мысль, 1988. — 301 с.
4. Гітун Н.І. Теоретичні засади виховання в сучасному вищому навчальному закладі / Н.І. Гітун // Науковий вісник Волинського національного ун-ту імені Лесі Українки. — 2008. — № 12. — С. 100-103.
5. Кибардина М. П. Воспитание нравственной культуры студентов во внеучебной работе колледжа: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кибардина Мария Петровна. — Киров, 2006. — 192 с.
6. Овчаренко Г. Е. Позанавчальна діяльність студентів у вищих навчальних закладах : сутнісні характеристики, структура та особливості / Г. Е. Овчаренко // Освіта Донбасу. — 2008. — № 5-6. — С. 35-38.
7. Ольхова Н. В. Особливості організації виховного процесу в сучасному вищому навчальному закладі / Н. В. Ольхова // Наук. вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. — 2010. — № 23. — С.62-67.
8. Педагогіка вищої школи / [за ред. З. Н. Курлянд]. — К. : Знання, 2005. — 399 с.
9. Петрович В. С. Гуманізація позаурочної діяльності учнів / В. С. Петрович, В. В. Петрович // Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти : наук. — метод. зб. — К. : ІСДО. — 1996. — С. 118-121.
10. Рябенко В. Актуалізація розвитку особистості студента як фактор розвитку вищої школи / В. Рябенко // Освіта. — 2008. — 9-16 січня.

*Обосновано значение воспитания студентов в соответствии с современными реалиями; установлено, что действенным средством реализации воспитательной работы является внеаудиторная деятельность; на основе анализа научных источников раскрыты различные подходы к трактовке сущности внеаудиторной деятельности в высшем учебном заведении, охарактеризовано ее содержание и основные направления работы, доказана необходимость построения ее на основе педагогического планирования.*

**Ключевые слова:** учебно-воспитательный процесс, внеаудиторная деятельность, воспитательная работа, студенты, высшие учебные заведения, педагогическое планирование.

**O. R. Vozk**

### **Basic Approaches to the Determination of the Essence and Basic Directions of Out-of-Class Activities in Higher Educational Establishments**

Higher Institute of Culture (Terebovlya, Ukraine)

*The importance of students' upbringing in accordance with modern realities is substantiated. Out-of-class activity is considered as an effective mean of realization of upbringing work. On the basis of analysis of scientific sources, the approaches to the interpretation of the essence of out-of-class activity in higher educational establishments are exposed: as the process of self-determination that helps to harmonize*

*initial and final factors of students' development; the system of connected activities of subjects of educational process of higher educational establishments that is carried out during non-scheduled lessons and aimed at creating conditions for personality development of students and for the realization of their internal potential and their self-realization. The maintenance and basic directions of out-of-class activity (scientific research, social and political, artistic and aesthetics, labour, historical-cultural and ethnographic, athletic-sporting, organizational and administrative), organizational and pedagogical conditions to increase its efficiency are described. The expedience of construction of this activity on the well-proven principles of pedagogical planning is revealed, which must be carried out not only in a certain period of time, but also in accordance with a concrete level – student group, intergroup, at the level of faculties and interfaculty level, at the level of higher educational establishment.*

**Keywords:** *teaching and learning process; out-of-class activity; work assignments; students; higher educational establishments; pedagogical planning.*

### References

1. Abdulov, R. M. (2004). *Organizatsiia pozaaudytornoï vukhovnoï roboty zi studentamy vyshchyykh navchnykh zakladiv nederzhavnoï formy vlasnosti* [Organization of Out-of-Class Activity of Students of Private Institution of Higher Education] (Dissertation Abstract, Luhansk).
2. Bainova, M. S. (2010). Vneauditornaia rabota so studentami specialnosti «Gosudarstvennoe i munitsipalnoe upravlenie» na primere nauchnogo studencheskogo kruzhka. [Out-of-Class Activity with Students of Speciality «Public Administration and Municipal Board» by Example of Scientific Students Club]. *Gosudarstvennoe upravlenie. Elektronnyi vestnik*, 25,1-7.
3. Bratus, B. S. (1988). *Anomaliia lichnosti* [Anomaly of a Personality]. Moscow: Mysl.
4. Hitun, N. I. (2008). Teoretychni zasady vykhovannia v suchasnomu vyshchomu navchalnomu zakladi [Theoretical Basis of Education in Modern Institution of Higher Education]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainki*, 12, 100-103.
5. Kibardina, M. P. (2006). *Vospitanie nraustvennoï kultury studentov vo vnechebnoï rabote kolledzha* [Education of Moral Culture of Students in College's Extracurricular Activity] (Doctoral dissertation, Kirov).
6. Ovcharenko, H. E. (2008). Pozanavchalna diialnist studentiv u vyshchyykh navchallykh zakladakh: sutnisni kharakterystyky, struktura ta osoblyvosti [Extracurricular Activity of Students in Institutions of Higher Education: Characteristics, Structure, and Peculiarities]. *Osvita Donbasu*, 5-6 (130-131), 35-38.
7. Olkhova, N. V. (2010). Osoblyvosti orhanizatsii vykhovnokho protsesu v suchasnomu vushchomu navchalnomu sakladi [Peculiarities of Organization of Educational Process in Modern Institutions of Higher Education]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainki*, 23, 62-67.
8. Kurliand, Z. N. (Ed.). (2005). *Pedahohika vyshchoï shkoly* [Pedagogy of Higher School]. Kyiv: Znannia.
9. Petrovych, V. S., & Petrovych, V. V. (1996). Humanizatsiia pozaurochnoi diialnosti uchniv [Humanization of Extracurricular Activity of Students]. In *Humanizatsiia ta humanitaryzatsiia profesiïnoi osvity* (pp. 118-121). Kyiv: ISDO.
10. Riabchenko, V. (2008, January 9-16). Aktualizatsiia rozvytku osobystosti studenta yak faktor rozvytku vyshchoï shkoly [Actualization of Development of Student as a Factor of Development of Higher School]. *Osvita*.